

Úvahy

KRIZE STŘEDNÍHO VĚKU?

IVA ŠOLCOVÁ

Psychologický ústav AV ČR, pobočka Praha

ABSTRACT

Midlife crisis?

The contribution deals with the history and development of knowledge related to the so-called midlife crisis. The article presents the main studies, the results of which support the concept of the midlife crisis, and investigations that bring a rather opposite view. The benefit of the midlife crisis concept, however, is at least that it has turned an attention of researchers to a period of lifelong development that has been rather neglected.

key words:

midlife crisis,
MIDUS,
happiness curve

klíčová slova:

krize středního věku,
MIDUS,
křivka štěstí

ÚVOD

Jen málokterému psychologickému pojmu se krátce po jeho uveřejnění dostalo takového bezvýhradného přijetí u odborné i laické veřejnosti, jako tomu bylo u krize středního věku (midlife crisis; KSV).

Pojem zavedl kanadský psycholog Elliott Jacques. Poprvé tomu tak bylo v rámci přednášky pro setkání Britské psychoanalytické společnosti v červnu r. 1957¹, kde Jacques popsal depresivní periodu trvající několik let u osob „in their mid-30“ a ilustroval své tvrzení kasuistikou šestatřicetiletého muže². Přednáška ale vzbudila pouze zdvořilý zájem. Jacques se však rozpracování své koncepce věnoval v dalších letech a jeho článek uveřejněný v r. 1965 (Jacques, 1965) již vyvolal značný ohlas. A v dalších 15 letech se pojem krize středního věku dostal do širokého povědomí odborné i laické veřejnosti.

Jacques pracoval od 50. let minulého století jako poradce pro manažerský a organizační rozvoj a v této souvislosti se začal zajímat o to, co nazýval časovým rámcem pracovníka. V rámci jeho koncepce časových rámců by bylo možné charakterizovat krizi středního věku jako uvědomění si vlastní smrtelnosti, ke kterému dochází v polovině (mid-point) života, kdy se časový rámeček „doba uběhlá od narození“, mění v „dobu, která zbývá do smrti“³. Uvědomění si vlastní smrti je kritickým

Došlo: 15. 5. 2020; I. Š., Psychologický ústav AV ČR, Hyberská 8, 110 00 Praha 1; e-mail: solcova@praha.psu.cas.cz

Príspevek vznikl v rámci projektu 20-08583S podporovaného Grantovou agenturou České republiky.

¹ Na stejném setkání zazněla rovněž přednáška J. Bowlbyho o povaze vazby dítěte k matce.

² Později prý v některém z rozhovorů pro tisk uvedl, že tím „pacientem“ byl on sám.

³ Nebo také doba, kdy jedinec podle Jacquese přestává dospívat (grow-up) a začíná stárnout (grow old), či Jungovo odpoledne života.

a rozhodujícím momentem. Smrt se stává osobní záležitostí. Ke krizi dále přispívá uvědomění si stáří rodičů a dospělosti dětí. Krizi středního věku Jacques ve své stati demonstroval na životech známých vynikajících umělců, u kterých došlo typicky ve třicátých letech jejich věku k úbytku kreativity, a kasuistikách sedmačtyřicetileté ženy a „pana M“.

Levinson a kol. (1978) umístili KSV do období mezi 40–45 rokem věku, vlastně o 10 let později než Jacques.

Kriticky pojem krize středního věku zhodnotila ve své stati Barbara Lawrenceová (1980). Vyšla z hlediska psychologie práce a organizace a jejím cílem nebylo popřít existenci krize středního věku, ale spíše poukázat na nadužívání tohoto pojmu a tendenci vysvětlovat jím různé sociální jevy, a to i takové, které s ním prokazatelně nesouvisí. Lawrenceová poukazuje na to, že změny postojů, které jsou připisovány věku, velmi často souvisí s kulturními změnami. Ukazuje také, že existuje cosi jako chování přiměřené věku a jeho absence je v příslušné kultuře vnímána jako opoždění za očekávaným vývojem (např. mateřství v určitém věku).

Podobně významnou roli hraje historický čas – např. syndrom prázdného hnízda se vyskytuje až s účinnou antikoncepcí a s ní souvisejícím omezením velikosti rodin. Podobně doba, kdy byla před každým člověkem od nástupu do zaměstnání po odchod do penze jedna pracovní kariéra, se podstatně liší od moderní společnosti s mnohonásobným výběrem kariér v průběhu života. Podle Lawrenceové je tak možné, že KSV je vymezena událostmi, které jsou s věkem svázány jen náhodně a že se s postupem času charakteristiky definující KSV změní. Podle Lawrenceové je důležité tyto skutečnosti zohlednit při přípravě programů pro překonání KSV u manažerů, a to s důrazem na interaktivní přístup a longitudinální pohled.

Historický pohled na štěstí (zjišťované jednou položkou) a na subjektivní osobní pohodu (subjective well-being; zjišťovanou dotazníkem zaměřeným na 14 oblastí života) přinesla studie autorů Twengeové, Shermana a Lyubomirské (2015), ve které autoři srovnali čtyři reprezentativní výzkumy zaměřené na subjektivní osobní pohodu Američanů provedené v letech 1972 až 2014. Podle jejich výsledků uvádějí současní adolescenti vyšší úroveň štěstí a osobní pohody než adolescenti v letech minulých. Naproti tomu dospělí nad 30 let věku uvádějí nižší úroveň osobní pohody, než tomu bylo v předešlých výzkumech.

V českém prostředí se krizi středního věku se ve své multidisciplinární knize detailně věnovali Hrdlička, Kuric a Blatný (2006).

HLEDISKO POZITIVNÍ PSYCHOLOGIE

Odborníci, kteří se hlásí k tzv. pozitivní psychologii, se v souvislosti s KSV zaměřují zejména na resilienci a přechod (transition). Přechod je v psychologii celoživotního vývoje důležitým termínem. V rámci středního věku jde o přechod k roli prarodiče, k roli pečujícího o staré rodiče, event. roli vdovce/vdovy či pensisty. A tyto přechody jsou právě těmi body, při kterých se uplatňuje resilience (McGinnis, 2018). Dalším důležitým termínem, který se uplatňuje v souvislosti s KSV, je osobní růst či rozvoj (growth). Potenciál pro osobní růst se ve středním věku jeví jako značný, protože se osoby v tomto věku osvobozují od omezení, jež dříve představovala péče o děti a budování pracovní kariéry. Pozitivní psychologové připouštějí, že jde o období náročné, ale z jejich hlediska též velmi uspokojiví/odměňující (rewarding). Příležitosti k radosti a uspokojení přinášejí úspěchy dospělých dětí a vědomí jakéhosi spojovacího článku mezi dětmi a prarodiči (Lachman, Testhale, Agrigoroaei, 2015).

Střední věk ve Spojených státech (MIDUS)

O. G. Brim již v roce 1976 poukázal na to, že chybí vědecká evidence o krizi středního věku. Podle jeho analýzy byly údaje o krizi středního věku shromážděny z různých průřezových studií, které však byly převážně realizovány za jiným účelem a měly jiný předmět a cíl výzkumu.

V roce 1995 se mu naskytla příležitost vědecké důkazy získat, a to v rámci rozsáhlého longitudinálního výzkumu sponzorovaného Nadací Johna a Catherine MacArthurových (John T. and Cathrine T. Mac Arthur Foundation). Výzkum trval 10 let a jeho dotazníkové části se zúčastnilo 7800 respondentů ve věku od 25 do 74 let. Rozhovory absolvovaly 3000 osob. Projekt se vžil pod názvem MIDUS (Midlife in the United States) s podtitulem „A national longitudinal study of health and well-being“. Výzkum byl multidisciplinárně a longitudinálně založen a ve svých východiscích se hlásil k tzv. pozitivní psychologii. Na projektu pracovalo 28 odborníků (13 seniorních vědců a 15 mladých výzkumníků) z různých vědeckých disciplín, kteří se věnovali úctyhodnému seznamu proměnných. Součástí studie byl i výzkum zaměřený na jednovaječná a dvouvaječná dvojčata. Hlavní otázkou, kterou si výzkumníci kladli v této části bádání, byla dědičnost osobní pohody (well-being).

Cílem výzkumu bylo postihnout, proč ve středním věku někteří lidé prosperují a jiní ne. Projekt byl poměrně přísně sledován tiskem, již na samém začátku vyšel v *The New York Times* článek s titulem „Krise středního věku bude zkoumána pochybovačem“ (Teltsch, 1989). Vědci vytěžili ze své práce řadu vědeckých výstupů, shrnující publikace vyšla v r. 2004 (Brim, Ryff, Kessler, 2004). Z hlavních výsledků vyjímám:

Mroczek se ve svém výzkumu věnoval afektivitě a ukázal, že negativní afektivita v průběhu let klesá. U pozitivní afektivity uvádějí mladší dospělí a osoby ve středním věku nižší hodnoty než starší dospělí. Afektivní profily osob ve středním věku jsou více než v obou srovnávaných skupinách ovlivňovány sociálním kontextem.

Kessler a kol. (2004) potvrdili negativní vztah mezi věkem a klinickou depresí u žen i mužů s tím, že výskyt deprese byl u žen vyšší než u mužů.

Fleeson (2004) si položil otázku, jak dalece souvisí kvalita života s kohortami, u kterých byla zjišťována. Podle jeho dat jsou Američané konsistentní ve svém náhledu na pět domén určujících kvalitu života (dětí, manželství, práce, finanční situace, život jako celek).

Markus et al. (2004) se věnovali osobní pohodě, a to v kvalitativní studii. Podobně jako svého času Vaillant (2002) došli k závěru, že nejdůležitějším aspektem osobní pohody jsou vztahy jedince s ostatními lidmi. Významným ovlivňujícím faktorem se ukázalo vzdělání, a to ve smyslu vyšší osobní pohody u osob s vysokoškolským vzděláním oproti středoškolskému⁴.

Almeida s Hornovou (2004) ukázali, že lidé ve středním věku častěji než lidé v jiném období prožívají přetížení či zahlcení (overload) požadavky, jež jsou na ně kladeny ve stejném čase. Množství každodenních stresorů odlišuje střední věk od mladšího i staršího.

Dvacet šest procent respondentů dotazovaných Wethingtonovou (2000) též v rámci projektu MIDUS (n = 724) uvedlo, že prožili krizi středního věku. Často však uváděli jako „krizi středního věku“ problémy, jež se objevily v mladším věku a v pozdějším věku. Tedy jindy než v autorkou stanoveném rozmezí od 40 do 50 let věku.

⁴Vliv vzdělání na osobní pohodu podpořila i naše studie na českém reprezentativním souboru (Šolcová, Kebza, 2005).

Ve své shrnující kapitole editoři (Brim, Ryff, Kessler, 2004) uvedli, že přibližně čtvrtina dotazovaných respondentů (n = 3000) v rozhovorech uvedla, že měli KSV, ale většina z nich nepřipisovala tuto krizi věku, ale životním událostem, které k ní vedly. Začasté se „krize středního věku“ objevila v rané dospělosti. Spouštějícím momentem byla nejčastěji práce. Studie mj. upozornila na rozmanitost v kulturních reprezentacích životního běhu a představila alternativní způsoby, jakými různé kultury kategorizují a dávají smysl různým etapám života člověka. Přinesla rovněž zajímavé regionální/geografické souvislosti prožívání osobní pohody.

Výzkum vzbudil mimořádný ohlas a jeho postupně zveřejňované výsledky byly zejména v popularizujících článcích probírány jako důkaz, že KSV je mýtus, jenž byl právě vyvrácen (titulky typu „Mythlife crisis“, Geller, 1999), včetně stati na stránkách APA „Researchers replace midlife myths with facts“ (Clay, 2003).

Další studie věnované střednímu věku

Whitbourneová s kolektivem (1992, s. 269) ve své longitudinální studii ukázali, že mezi věkem 31 až 42 let narůstá pocit kontroly nad životem, lidé nastupují do pracovních pozic s vyšší prestiží a autoritou. Ve svých analýzách to popsali jako vzorec zvyšující se psychosociální rozhodnosti (*resolution*).

Výsledky jiné rozsáhlé studie provedené na velkém souboru (Thomas et al., 2016) ukázaly postupné zlepšování duševního zdraví (tj. vyšší úroveň spokojenosti se životem, štěstí a osobní pohody a nižší úroveň úzkosti, deprese a vnímaného stresu) od 21 do 90 let. Výsledky byly založeny na řadě metod, jež dávaly dohromady celkový skóre mentálního zdraví: Škála deprese (CES-D), Škála spokojenosti se životem (SWLS) a vybraná část SF-36, Škála úzkosti a Škála vnímaného stresu.

Joppová a Schmidtová (2010) postihly ve své longitudinální studii realizované na souboru 420 osob ve středním věku období 4 let. Za tu dobu participanti uváděli průměrně 6 negativních událostí. Přičemž u jedinců, kteří měli k dispozici více zdrojů (sociodemografické faktory, kognice, zdraví a sociální síť), se negativní události vyskytovaly s menší pravděpodobností.

CO JE STŘEDNÍ VĚK

Koncepčním problémům spojeným s KSV se ve své stati věnovali Freundová a Ritter (2009). Ve svém průzkumu na švýcarském souboru s mladšími, středními a staršími dospělými (N = 374) zjistili, že střední dospělost vnímají se začátkem ve věku 35 let a koncem ve věku 53 let. Podle Lachmanové a kol. (1994) závisí načasování středního věku mj. na věku osoby, která jej má stanovit: střední a starší dospělí považují za začátek středního věku 40 let (v rozmezí od 30 do 55 let) a střední věk podle nich končí v 60 letech (opět s velkým rozsahem od 45 do 75 let). Naproti tomu mladší dospělí situují střední věk do mladšího období, a to mezi 35 a 55 lety věku – data pocházejí z USA. V době, kdy výše zmínění autoři psali svoji stat', byla polovina života dle předpokládaného dožití u mužů v USA 32,5 let a u žen a 34,75. V ČR v současnosti (r. 2019) to je u mužů 38,05 let a u žen 40,95 let.

Willis, Martin a Rocke (2010) ve svém úvodníku označili zkušenosti středního věku za určující pro optimální fyzický a psychický vývoj v pozdějším věku. Poukazuje na vágnost ve vymezení středního věku: ve speciálním čísle, jehož jsou editory, byl v jedné studii střední věk vymezen od 40 do 60 let věku, v jiné od 40 do 50, a v ještě jiné dokonce trval jen přibližně dva roky.

Jak je patrné, věk člověka není jako ukazatel ani spolehlivý, ani stálý, a proto různí autoři (Freund, Ritter, 2009; Staudinger, Bluck, 2001) navrhují definovat střední věk vývojovými úkoly.

Ani tento záměr však není bez úskalí, protože značně záleží na východiscích definujícího a na úhlu pohledu: Je to čas zvýšené finanční odpovědnosti za děti i za rodiče? Poklesu fyzické výdrže a zdraví? Stabilizované profesionální kariéry, doprovázený nudou? Životních ztrát, když děti opouštějí domov nebo umírají rodiče? Stabilní fáze manželského života postrádající vzrušení? Období s řadou povinností, zvýšeným stresem v různých oblastech a omezeným časem na koníčky?

Nebo je to spíše doba osobní svobody se špičkovými pracovními výkony a prestižním postavením v oboru; dobrých výdělků; dobrého fyzického zdraví, oživení a nové podoby manželského života po odchodu dětí z domova a rozšiřování sociálních sítí? Doba užívání vybudovaných zdrojů a vrcholu v kompetenci? Doba sebedůvěry a přínosů pro společnost?

KŘIVKA VE TVARU U

O jakési menší radostnosti středního věku vypovídají i výzkumy zabývající se štěstím u velkých populačních souborů. Obvykle jsou založeny na jedné jednoduché otázce⁵ a zpracované výsledky mají typický průběh s postupným klesáním v období dospělosti mezi pozdními třiceti lety a ranými padesáti a dnem křivky (např. u Evropanů) v cca pětáctyřiceti a nárůstem v pozdní dospělosti. Mezi odborníky panuje shoda v tom, že tento průběh ve tvaru U je typičtější pro muže než pro ženy (viz např. Blanchflower, 2019). Analýzy ukázaly, že křivka nepodléhá kohortovému efektu.

Laaksonen (2016) použil ve svém výzkumu evropská data a analyzoval vliv kontrolních proměnných, a to pohlaví, příjmu, rodinného stavu a subjektivního zdraví. Podle jeho závěrů křivka nejlépe vyhovuje U tvaru, je-li kontrolní proměnnou příjem. Křivka ve tvaru U je jasně patrna u přibližně poloviny ze zkoumaných 28 států. A je zřetelnější v případě mužů.

Argumenty proti platnosti křivky ve tvaru U

Schwandt (2016) reanalyzoval německá data sebraná v letech 1991–2004. V tomto průzkumu se výzkumníci ptali na současnou životní spokojenost a na spokojenost se svým životem, jakou respondenti očekávají za pět let. Výsledky Schwandtovy analýzy ukázaly, že bez ohledu na ekonomické postavení, generaci respondentů, a dokonce i na to, zda žili v západním nebo východním Německu, mladší respondenti konsistentně a výrazně nadhodnocovali, jak spokojeni budou o pět let později, zatímco starší lidé budoucí spokojenost podceňovali. Schwandt své výsledky uzavřel tak, že lidé se při předpovídání své životní spokojenosti v průběhu životního cyklu systematicky mýlí. Nesprávně očekávají zvýšení životní spokojenosti v mladé dospělosti a její snížení ve stáří. Tyto chyby jsou velké, pohybují se od 9,8 % ve věku 21 do -4,5 % ve věku 68 let, jsou stabilní v průběhu času a napříč socioekonomickými skupinami. Tato zjištění podporují předpoklad, že nenaplněná očekávání jsou zodpovědná za křivku štěstí ve tvaru U.

Brüderl a Ludwig ukázali (2015), že když jsou data vstupující do analýzy štěstí kontrolována z hlediska věku, kohorty a periody (časového období, kdy jsou data získávána, spolu s událostmi, které se v té době uplatnily), je výsledná křivka relativně plochá od 20 do 70 let věku a pak postupně klesá (Fig. 15.5, s. 352).

Galambosová (2015) s kolektivem realizovali dvě longitudinální studie, jež ukázaly, že štěstí nestagnuje či neklesá ve středním věku, ale jeho trajektorie od ado-

⁵ Kupř. v evropských průzkumech je to „Taking all things together, how happy would you say you are?“, se škálou od 1 do 10, kde vyšší skóre značí vyšší úroveň štěstí (Laaksonen, 2016).

lescence stoupá. Autoři pracovali se dvěma kohortami, středoškoláky ve věku 18–43 let a vysokoškoláky od 23 do 37 let věku. V obou kohortách štěstí kolem 30 let věku stoupalo, u středoškoláků došlo k mírnému poklesu ve věku 43 let věku. Autoři poukazují na to, že problematice KSV mnohem více vyhovuje longitudinální design ve srovnání s průřezovým.

Lachmanová, Testhaleová a Agrigoroaei (2015) poukázali na to, že křivku U sleduje životní spokojenost coby hodnotící komponenta osobní pohody, zatímco hédonické komponenty – štěstí a pozitivní afektivita – mají od mládí do stáří stoupající trajektorii.

ZÁVĚR

Otázka existence KSV není v současné době ještě uspokojivě zodpovězena, i když bych se klonila spíše k výsledkům výzkumů s více proměnnými a kontrolovanými možnými vlivy dalších proměnných než k výzkumům založeným na jedné položce. Zdá se, že KSV souvisí spíše s okolnostmi (životními událostmi), jež se typicky objevují v určitém věkovém období, než s věkem. Kdosi to hezky formuloval tak, že tady nemáme co dělat s krizí středního věku, ale s krizí, jež se objevila ve středním věku, ale která se mohla zrovna tak projevit dříve, nebo později.

Každopádně nejasnosti kolem pojmu krize středního věku vedly k řadě výzkumů, které se zaměřily na výzkumníky dříve poněkud opomíjené věkové období.

LITERATURA

- Almeida, D. M., & Horn, M. C. (2004). Is daily life more stressful during middle adulthood? In O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.) (2004). *How healthy we are? A national study of well-being at midlife* (pp. 425-451). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Blanchflower, D. G. (2019). *Is happiness U-shaped everywhere? Age and subjective well-being in 132 countries*. Dartmouth College, Stirling: NBER, Bloomberg and GLO. Vyhledáno na <https://www.dartmouth.edu/~blnchflr/papers/U-shape%20132%20countries%20dec23rd%202019.pdf>
- Brim, O. G. (1976). Theories of the midlife crisis. *The Counseling Psychologist*, 6, 2-29.
- Brim, O. G., Ryff, C. D., & Kessler, R. C. (Eds.) (2004). *How healthy we are? A national study of well-being at midlife*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Brim, O. G., Ryff, C. D., & Kessler, R. C. (2004). The MIDUS National Survey: An overview. In O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.) (2004). *How healthy we are? A national study of well-being at midlife* (pp. 1-36). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Brüderl, J., & Ludwig, V. (2015). Fixed-effect panel regression. In H. Best & C. Wolf (Eds.), *The SAGE handbook of regression analysis and causal inference* (pp. 327-358). London: SAGE.
- Clay, R. (2003). *Researchers replace midlife myths with facts*. American Psychological Association. Vyhledáno na <https://www.apa.org/monitor/apr03/researchers>
- Český statistický úřad (2020). Naděje dožití ČR dle pohlaví a věku. Vyhledáno na https://www.czso.cz/csu/czso/umrtnostni_tabulky
- Fleeson, W. (2004). The quality of American life at the end of the century. In O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.) (2004). *How healthy we are? A national study of well-being at midlife* (pp. 252-272). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Galambos, N. L., Fang, S., Krahn, H. J., Johnson, M. D., & Lachman, M. E. (2015). Up, not down: The age curve in happiness from early adulthood to midlife in two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 51(11), 1664-1671.
- Geller, A. (1999). For 9 of 10 middle-agers, it's only a 'mythlife' crisis. New York Post. <https://nypost.com/1999/02/17/for-9-of-10-middle-agers-its-only-a-mythlife-crisis/>
- Hrdlička, M., Kuric, J., & Blatný, M. (2006). *Krise středního věku – úskalí a šance*. Praha: Portál.
- Jacques, E. (1968). Death and the mid-life crisis. *International Journal of Psychoanalysis*, 46(4), 502-514.
- Jopp, D. S., & Schmitt, M. (2010). Dealing with negative life events: differential effects of personal resources, coping strategies, and

- control beliefs. *European Journal of Ageing*, 7, 167-180.
- Kessler, R. C., Mickelson, K. D., Walters, E. E., Zhao, S., & Hamilton, L. (2004). In O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.) (2004). *How healthy we are? A national study of well-being at midlife* (pp. 227-251). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Laaksonen, S. (2016). A research note: Happiness by age is more complex than U-shaped. *Journal of Happiness Studies*, 19, 471-482.
- Lachman, M. E., Lewkowicz, C., Marcus, A., & Peng, Y. (1994). Images of midlife development among young, middle-aged, and older adults. *Journal of Adult Development*, 1, 201-211.
- Lachman, M. E., Testhale, S., & Agrigoroaei, S. (2015). Midlife as a pivotal period in the life course: Balancing growth and decline at the crossroads of youth and old age. *International Journal of Behavioral Development*, 39(1), 20-31.
- Lawrence, B. S. (1980). The myth of the midlife crisis. *Sloan Management Review*, 21(4), 35-49.
- Levinson, D. J., Darrow, C. N., Klein, E. B. & Levinson, M. (1978). *Seasons of a man's life*. New York: Random House.
- McGinnis, D. (2018). Resilience, life events, and well-being during midlife: Examining resilience subgroups. *Journal of Adult Development*, 25(3).
- Mroczek, D. K. (2004). Positive and negative affect in midlife. In O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.) (2004). *How healthy we are? A national study of well-being at midlife* (pp. 205-226). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Schwandt, H. (2016). Unmet aspirations as an explanation for the age U-shape in human wellbeing. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 122, 75-87.
- Staudinger, U. M., & Bluck, S. (2001). A view on midlife development from lifespan theory. In M. E. Lachman (Ed.), *Handbook of midlife development* (pp. 3-39). New York: John Wiley and Sons.
- Šolcová, I., & Kebza, V. (2005). Prediktory osobní pohody (well-being) u reprezentativního souboru české populace. *Československá psychologie*, 49, 1-8.
- Teltsch, K. (1989). 'Midlife crisis' is investigated by one who doubts it's there. *The New York Times*, Dec. 18.
- Thomas, M. L., Kaufmann, C. N., Palmer, B. W., Depp, C. A., Martin, S. A., Glorioso, D. K. ... Jeste, D. V. (2016). Paradoxical trend for improvement in mental health with aging: A community-based study of 1,546 adults aged 21-100 years. *Journal of Clinical Psychiatry*, 77(8), e1019-e1025.
- Twenge, J. M., Sherman, R. A., & Lyubomirsky, S. (2015). More happiness for young people and less for mature adults: Time period differences in Subjective Well-Being in the United States, 1972-2014. *Social Psychological and Personality Science*, 7(2), 131-141.
- Vaillant, G. E. (2002). *Aging well: Surprising guideposts to a happier life from the landmark Harvard Study of Adult Development*. Boston: Little, Brown and Company.
- Wethington, E. (2000). Expecting stress: Americans and the "midlife crisis". *Motivation and Emotion*, 24(2), 85-103.
- Willis, S. L., Martin, M., & Roche, C. (2010). Longitudinal perspectives on midlife development: stability and change. *European Journal of Aging*, 7, 131-134.
- Whitbourne, S. K., Zuschlag, M. K., Elliot, L. B., & Waterman, A. S. (1992). Psychosocial development in adulthood: a 22-year sequential study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 260-271.

SOUHRN

Příspěvek se zabývá historií a vývojem poznatků souvisejících s tzv. krizí středního věku (KSV). Ve stati jsou představeny hlavní studie, jejichž výsledky koncept krize středního věku podporují, a výzkumy, které přinášejí spíše opačné stanovisko. Přínosem koncepce KSV je ale přinejmenším to, že obrátila pozornost na období celoživotního vývoje, jež bylo výzkumníky spíše opomíjeno.

Reproduced with permission of copyright owner. Further reproduction prohibited without permission.